

RECEPCIA "HISTORICKÉHO REMESLA" VO FILOZOFICKOM DISIDENTSKOM SPOLOČENSTVE

RAISA KOPSOVÁ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

KOPSOVÁ, R.: The Reception of the "Historical Skill" in Philosophical Dissident Community
FILOZOFIA 58, 2003, No 10, p. 711

On the occasion of the 70th anniversary of the birthday of the Slovak historian Jozef Jablonický the author shows the reception of his work in 1974 - 1989 especially among the Slovak philosophical dissidents. All her evidence and evaluations proof clearly Jablonický's dedication to pure facts in his researches of civic resistance during Slovak National Uprising in 1944 regardless to various legends and authoritarian views. She also shows Jablonický's personal integrity in defending the virtue of the practice of historians in the period of normalisation.

*"Spoznal som svetlo a už nechcem tmu,
ani vtedy, keď mi s obrovským hukotom
bude vrážať do hlavy žiarivé svetlo
budúcnosti."*

Jozef Jablonický (1979)

Svoju krátku úvahu by som chcela začať výstižnou myšlienkou N. G. Čerňavského, ktorú vyslovil približne v polovici 19. storočia. Vzťahovala sa na vtedajších intelektuálov. Predstavitel'ov intelektuálneho sveta filozof rozdelil podľa ich vzťahu k pravde na dve skupiny. Jedným je pravda neprijemná, ak ju vyslovil niekto iný skôr než oni, za svoje myšlienky žiadajú privilégiá - zaiste aj preto, lebo si uvedomujú, že ich produktivita je v tomto ohľade slabá. *"Druhí sa starajú len o pravdu a nepokladajú za potrebné starať sa o privilégiá - zaiste preto, lebo nemajú obavy, že by stratili duševné sily a mali núdzu o myšlienky."* ([1], 43; podč. R. K.) Jedni sa neradi zriekajú svojich omylov, sú samoľúbi. *"Druhým je táto nedotklivosť cudzia, lebo základom ich úsilia bola vždy pravda."* ([1], 43; podč. R. K.)

Historik Jozef Jablonický rozhodne patrí k druhej skupine, k tým, čo sa v podmienkach krajne nepriaznivých pre slobodu ducha starali sa len o pravdu. Historická pravda bola preňho jedinou autoritou, história ako veda - životným poslaním. V *Úvode* k svojej najvýznamnejšej knihe *Z ilegality do povstania* (1969) Jablonický napísal, že na rozdiel od dvorných historikov, ktorí hľadajú len taký výklad, aký sa hodí dvoru, on sám hľadal pravdu, a to u stoviek svedkov po celej republike.

Hľadanie pravdy ho neopustilo ani v rokoch normalizácie. Už v postavení nezávislého historika, od roku 1974 pôsobiaceho mimo spoločenstva "štátnych historikov" (Tatarkov prívlastok, ktorý dal vtedajším slovenským spisovateľom v románe *Démon súhlasu*) tvrdošijne pokračoval v svojom úsilí dopátrať sa celej pravdy o Slovenskom národnom povstaní, vyvrátiť oficiálnu verziu slovenského protifašistického

odboja, najmä, ako napísal, "spochybníť superlegendu o 5. ilegálnom vedení KSS a o jeho členoch" ([2], 10). V *Úvode* k samizdatovému vydaniu prvého zväzku svojej knihy *Povstanie bez legend* datovanom 15. 11. 1988 zároveň ubezpečil, že aj pri práci na druhom zväzku zotrvá "na stanoviskách, ktoré nie sú v súlade s oficiálnou legendou o Slovenskom národnom povstaní" ([2], 10).

Po nútenom odchode z Historického ústavu SAV Jozef Jablonický hľadal v Bratislave spriaznené intelektuálne spoločstvo, vyhľadával rovnako zmýšľajúcich "strážcov ohňa", ako sa zvyknú nazývať disidenti 70-tych a 80-tych rokov. Nenašiel ich medzi vtedajšími slovenskými historikmi, ale v nevelkej disidentskej komunite filozofov, ku ktorým patrili najmä Miroslav Kusý, Milan Šimečka a Július Strinka. Práve Oni prejavili s ním solidaritu a počas celých pätnásť rokov boli prvými poslucháčmi a čitateľmi Jablonického najnovších bádateľských zistení, náčrtov i ukončených textov. Napriek tomu, že ani jeden z nich nebol profesionálnym historikom, stali sa jeho prísnymi kritikmi i oponentmi. Aj Jozef Jablonický ich považoval za osoby, "ktoré sú schopné koncipovať názory na problémy národnej minulosti a súčasnosti" ([11], 300). Často sa o nich uznanlivo zmieňuje, najmä v svojej korešpondencii s Jánom Mlynárikom. Nezabúda na toto priateľské a žičlivé ovzdušie ani po roku 1989: "Našiel som oporu v Milanovi Šimečkovi, Miroslavovi Kusom, Júliusovi Strinkovi, v Jánovi Čarnogurskom, Ferovi Mikloškovi, v českých historikoch. Nebol som sám. Ale z historikov na Slovensku sa so mnou nesolidarizoval nikto." ([12], 17)

Škoda, že neexistujú autentické záznamy z dlhého radu večerných posedení, na ktorých sa v úzkom kruhu vášnivo diskutovalo o relevantných problémoch slovenskej historiografie. Mala som aj s mojím manželom príležitosť zúčastniť sa niektorých takých priateľských stretnutí v pohostinnom dome u Mira Kusého. Najväčšmi na mňa zapôsobilo to, ako Jablonický dokázal priam empaticky prežívať (a prerozprávať) osudy obyčajných účastníkov povstania, porozumieť motívom a bezprostredným pohnútkam, ktoré ich priviedli na stranu občianskeho odboja. Všeobecne bol Jozef Jablonický vnímavý ako človek posadnutý zvolenou historickou udalosťou, ktorý na ceste za pravdou, očistenou od kvanta legend a mýtov, bol mimoriadne vytrvalý a vynaliezavý.

K Jablonického päťdesiatinám, ktoré oslávil začiatkom roka 1983, venovali mu Miroslav Kusý a Milan Šimečka dve obsažné štúdie. Kusého esej *O čistote historického remesla* je viacerým čitateľom iste známa, keďže v roku 1991 vyšla v Kusého knihe *Eseje* a v roku 2000 aj v prvom čísle časopisu *Kritika a kontext*. Obmedzím sa preto na jej meritum.

Svojrážna postava "osamelého bežca" Jozefa Jablonického Kusého fascinovala najmä tým, že z hľadiska požiadaviek kladených na historický výskum robil po roku 1974 temer nemožné: "serióznu živú slovenskú históriu ako vedu". A hlavne, že ju robil "popri zamestnaní", na kolene, "a to v takom rozsahu, že by to stačilo niekoľkým samostatným či vedúcim vedeckým pracovníkom tohto (Historického - R. K.) ústavu na vysoké prekračovanie povinného penza od nich požadovaných prác. A robí to hlavou proti múru: napriek policajným a prokurátorským výstrahám, napriek domovým prehliadkam, zhabaniam literatúry, archívu, rukopisov a všetkým ostatným možným šikanovaniám." ([3], 101)

M. Kusý vyzdvihol vysokú profesionálnu úroveň Jablonického prác. Podľa neho autor úzkostlivo dbá na odbornú dokonalosť a precízne spracovanie témy, skrátka, na čistotu historického remesla. Zdôraznil taktiež jeho vášnivé zaujatie pre predmet histórie ako vedy, nezdolnú vieru v zmysluplnosť svojej činnosti, obrovskú mravnú silu, horu trpezlivosti a určitú zaťatosť. Pri akcentovaní Jablonického schopnosti spracovať výsostne odbornú problematiku mimoriadne čítavým štýlom, aj keď ide o našu najnovšiu, živú históriu, ktorej viaceré témy sú stále tabuizované, Kusý ho priraduje k tým výnimkám, ktoré celým svojím dielom z obdobia normalizácie dokumentujú, čo "môže nezávislý, poctivý a schopný historik (a nielen historik) dosiahnuť napriek všetkému a proti všetkým" ([3], 105).

Jablonického odborný i ľudský profil dokresľuje aj menej známa Kusého štúdia *Mravný zmysel historickej pravdy* (1988), v ktorej upozorňuje na Jablonického precízne spracovanú monografiu *O historiografii Slovenského národného povstania znova a viac* (1980, samizdat). Kusý ju spomína v kontexte svojich úvah o histórii ako vede, o noetickej a mravnej hodnote historickej pravdy. Osobitne zdôrazňuje, že historická pravda má "pre národ a historickú pamäť predovšetkým mravnú hodnotu, etický očistný zmysel" ([4], 239). Práve mravná hodnota dáva historickej pravde zmysel. Historická pravda je zasa životodarným zdrojom historickej pamäti, vďaka ktorej si národ zachováva dejinnú kontinuitu a mravnú integritu. Pamäť národa vymedzuje jeho identitu, jej prostredníctvom národ zostáva samým sebou. V tomto zmysle je nepochybné, že Jablonického úsilie o historickú pravdu o Slovenskom národnom povstaní má pre národné povedomie Slovákov nesmierny význam.

Milan Šimečka venoval Jozefovi Jablonickému k päťdesiatym narodeninám obsahovo podnetnú úvahu nazvanú *Chvála menného registra*, v ktorej sa zamýšľal najmä nad historickou reflexiou Slovenského národného povstania. Žiaľ, túto Šimečkovu prácu širšia (a možno ani odborná) verejnosť nepozná. V roku 1983 bola uverejnená v exilových časopisoch *Listy* (roč. XIII, č. 4) a *Premeny* (roč. 20, č. 3). V súčasnosti sa plánuje jej zaradenie do pripravovaného vydania Šimečkových esejí. Vzhľadom na túto skutočnosť si dovoľím Šimečkovu úvahu sprítomniť aspoň odcitovaním jej niektorých pasáží podľa vydania v časopise *Premeny*.

Východiskovou Šimečkovou tézou je fakt, že skutočnosť slovenského odboja sa mu za uplynulé roky prihovárala "z najmenej päťkrát popísaného palimpsestu". "To, čo som sa dozvedel v priebehu tridsiatich rokov o SNP, nebolo nikdy úplne isté. Čím mladšie dejiny, tým neistejšie dejiny!" ([5], 50) Signifikantné bolo to, že s plynutím času a narastaním beletristických, filmových, memoárových, spomienkových, ale i odborných historických svedectiev sa obraz o SNP čoraz väčšmi zahmlieval. Správy boli veľmi protirečivé a nezriedka sa navzájom popierali. Palimpsest so správami o SNP strácal tak svoju čitateľnosť. "V tomto procese vŕšenia nových a nových skutočností sa z jednej jedinej historickej udalosti stal spletenec fráz, právd a lží, ktoré sa od seba nedali rozoznať." ([5], 51)

V Šimečkovom vnímaní povstania, priznáva na viacerých miestach, nastáva zlom pri postupnom čítaní Jablonického strojom písaných historických štúdií, ktoré neposudzovali žiadne vedecké či akademické pracoviská ani iný "posvätený orgán". "Zodpovedal za ne iba autor, jeho svedomie a zmysel pre čistotu historického remesla." ([5], 51)

Pochopiteľne, natiska sa otázka, prečo práve Jablonického výskumy a interpretácie tejto prelomovej udalosti slovenských vojnových dejín nadobudli pre Milana Šimečku váhu autenticity a presvedčivosti, skrátka, váhu nie legendárneho, ale pravdivého ľudského príbehu.

Je zrejme, že práve pri čítaní Jablonického štúdií, pri bezprostredných stretnutiach a besedách s ním sa Šimečkovi čoraz zreteľnejšie prezentovala "svojprávnosť malých dejín" ([6], 9). Jablonický mu priblížil súdobú situáciu a osudy mnohých konkrétnych ľudí, ktorí boli odrazu nútení odpovedať na výzvu veľkých dejín a stať sa ich účastníkmi. "Až na základe týchto strojov písaných textov som zrazu vládol rozmotat' abstraktnú historickú zauzleninu a previesť si ju na pochopiteľné, zrozumiteľné a blízke ľudské tragédie, modely odvahy aj zbabelosti, rozhodnosti aj pochyb, rozoznať motiváciu činov, z ktorých sa dohromady skladajú dejiny. A tak už teraz neváham o tom všetkom rozprávať, diskutovať a rozmyšľať." ([5], 52) V závere svojej brilantne napísanej eseje Šimečka jednoznačne konštatuje, že práve knihy a štúdie slovenského historika Jozefa Jablonického podstatne zmenili jeho pohľad na najnovšie slovenské dejiny.

Svoje nové vnímanie Slovenského národného povstania Šimečka prezentuje aj vo viacerých ďalších prácach. Napríklad v eseji *O dejinnom pátose* pertraktuje svoje zmiešané pocity z falošného pátosu pri jubilejných oslavách SNP v roku 1984. Domnieva sa, že "oslavy predložily verejnosti dejiny jako spravdivého boha, ktorý odmeňuje hodné a zatracuje nehodné. Byly to oslavy teleologických dejín se vším všudy." ([7], 239) "Patos, kterým byly oslavy prostoupeny, se nevztahoval ani tak k samotným dějinám, jako spíše k triumfu lidí, které dějinný bůh odměnil. Tragično války, tichá smrt tisíců lidí, utrpení a zoufalství, nerozhodnost, to všechno se vypařilo, pohled zpět byl spokojený. Přišlo mi najednou líto všech těch lidí, kteří byli do přelomových událostí vtaženi... a ke kterým se tentýž bůh zachoval potměšile, zlomyslně a krutě." ([7], 240) Uviedla som tento dlhší citát preto; aby som zvýraznila Šimečkovo úprimné presvedčenie, že dejiny SNP sa nehodia na patetické oslavy, ale skôr na úporné premýšľanie.

O to záslušnejšia sa mu javí Jablonického nepatetická mravčia práca, ktorá ukázala tragédiu aj slávu tisícov konkrétnych (Jablonickým aj pomenovaných!) ľudí, faktograficky doložila ich účasť na veľkých dejinách.

Samozrejme, v kontexte tejto mojej úvahy nemôžem nechať bez povšimnutia ani taký významný prameň poznania životných peripetií bratislavských disidentov, akým sú Šimečkove *Listy z väzenia* (1981 - 1982). Meno Jozefa Jablonického (aj so synom Tomášom) sa v nich objavuje častejšie. Historik totiž patril k tým nemnohým, čo pravidelne písali Šimečkovi do ružňorského väzenia. Dovolím si citovať krátku pasáž z obsiahleho Šimečkovho listu z 15. 3. 1982, adresovaného Jozefovi Jablonickému. "Spomínam často na všetky naše diskusie o histórii. Je síce nesmierne ťažké vnímať vlastnú ľudskú situáciu z historického hľadiska, ale keď sa na to zmôžem, dost' mi to pomáha. Stačí, aby som si pospomínal na ľudské osudy, ktoré sa posplietali len v týchto múroch. Vieš dobre, že som si i z tvojich rozprávání vyberal vždy ako bonbóniky bizarné ľudské osudy, ktoré sú vlastne tými dejinami. Všetok ten ostatný pátos veľkých súvislostí a dejinných zákonitostí mi vždy pripadal len ako suchá abstrakcia alebo pokusy zastrieť skutočnú motiváciu v tom historickom hmýrení sa ľudských bytostí. Ako

dobre by mi padlo porozprávať sa o tom, ako to vlastne je s tou historickou motiváciou ľudských činov." ([15], 200)

Šimečkove *Listy z väzenia* sú zároveň prenikavým svedectvom opravdivej ľudskej solidarity, permanentným potvrdzovaním opodstatnenosti voľby disidentstva ako jedinej reálnej cesty z totálneho umŕtvenia, z totálnej devastácie ich intelektuálneho života.

Do neformálneho intelektuálneho spoločenstva, s ktorým J. Jablonického spájala slobodná voľba statočného občianskeho postoja, patrili tiež niektorí predstavitelia katolíckeho disentu (J. Čarnogurský, F. Mikoško a i.) a najmä pražskí historici Ján Mlynárik a Vilém Prečan, ktorí neskôr odišli do exilu. So svojím dlhoročným priateľom J. Mlynárikom si Jablonický po tieto roky čulo dopisoval (pozri napr. [11]). Jablonického osobnosť pripomína v Mlynárikom načrtnutom portréte rozkošatený dub. "Je to rovný strom, človek s identitou, verný sám sebe 'našiel sa' zo stalinskej minulosti vari prvý z generácie. Preto je dosiaľ pre mnohých súčasných historikov nepochopiteľný: on sa nenormalizoval a ani po 1989 nemusel prevracat' kabát..." ([10], 74) Mlynárik vyzdvihuje Jablonického neobyčajne rozsiahle vedomosti o problematike občianskej rezistencie a SNP, úžasnú vecnosť a historický čuch. Ale obdivuje aj jeho buričskú povahu.

Jablonického osobnosť, jeho odborné i ľudské kvality boli od roku 1980 minuciózne pertraktované aj vo viacerých publikáciách Viléma Prečana (pozri napr. [8], 395). Podobne ako už spomínaní autori V. Prečan v prvom rade zdôrazňoval Jablonického profesionalitu, zmysel pre historickú pravdu, zaťatú vernosť faktom bez ohľadu na legendy a authority, mimoriadnu vytrvalosť, vernosť profesionálnemu i ľudskému svedomiu. Zvlášť vysoko hodnotil tú skutočnosť, že Jablonický po prvý raz systematicky opísal úlohu občianskych odbojárov v rozličných štruktúrach slovenskej spoločnosti a slovenského štátu vrátane armády. V štúdiu *Historik proti násiliu - Jozef Jablonický* napísal: "V tejto spúšti a púšti jediný proskribovaný historik na Slovensku sa otvorene stavia proti spomenutým byrokraticko-politickým praktikám režimu a proti znemožňovaniu hľadania pravdy o minulosti: Jozef Jablonický." ([8], 396)

Napokon - a na to by som chcela osobitne upozorniť - V. Prečan zdôraznil Jablonického morálne víťazstvo v zápase s policajno-prokurátorskými praktikami normalizátorov. "Nevybral si ten zápas, v ktorom jedinec nemôže vyhrať, snažil sa mu vyhnúť, bránil sa konfrontácii, ale keď prišlo na lámanie chleba, neuhol, nesklonil sa." ([8], 404)

* * *

Pri koncipovaní svojej úvahy spomenula som si na slávneho ruského estetika a filozofa, ktorý svojho času vášnivo obhajoval portrétny žáner v umení a literatúre (i v odbornej) proti jeho znevažovateľom. Dôvodil, že práve dobový portrét odzrkadľuje, obrazne povedané, vrásky na tele i na duši. Samozrejme, aj na človekom žitom čase. Preto som zvolila "žáner" prezentácie dobových portrétov Jozefa Jablonického od štyroch renomovaných disidentských majstrov.

Je zrejmé, že psychologicko-typologické aspekty pri charakteristike intelektuálov majú dobovo neohraničenú afinitu. V úvode som citovala ruského klasika Černyševského, na záver si dovoľím uviesť pregnantný výrok Mariana Várossa z roku 1979: "Sú ľudia 'voľnomyšlienkári', neznášajúci konvencie a dogmy, a sú ľudia 'bez

myšlienok', ktorí sa dostatočne sebarealizujú v tlmočení a apoloizovaní ideí pokladaných za bezvýhradne platné... Jedni nemôžu žiť bez skutočnej demokracie, zatiaľ čo tí druhí nemôžu žiť bez autority, pod ktorú sa schovávajú a v mene ktorej hovoria a konajú." ([14], 87 - 88)

LITERATÚRA

- [1] ČERNÝŠEVSKIJ, N. G.: "Náčrt gogoľovského obdobia ruskej literatúry." In: *Antropologický princíp vo filozofii*. Bratislava 1988, s. 23 - 45.
- [2] JABLONICKÝ, J.: "Úvod." In: *Povstanie bez legend*. Bratislava 1990, s. 9 - 10.
- [3] KUSÝ, M.: "O čistote historického remesla." In: *Eseje*. Bratislava 1991, s. 97 - 105.
- [4] KUSÝ, M.: "Mravný zmysel historickej pravdy." In: *Eseje*. Bratislava 1991, s. 230 - 241.
- [5] ŠIMEČKA, M.: "Chvála menného registra." In: *Premeny*, roč. 20, 1983, č. 3, s. 50 - 53.
- [6] ŠIMEČKA, M.: "O veľkých a malých dejinách." In: *Kruhovú obranu*. Bratislava 1992, s. 5 - 9.
- [7] ŠIMEČKA, M.: "O dejinách patosu." In: *Kruhovú obranu*. Bratislava 1992, s. 238 - 242.
- [8] PREČAN, V.: "Historik proti násiliu - Jozef Jablonický." In: *V kradeném čase. Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973 - 1993*.
- [9] MLYNÁRIK, J.: "Rozdvojené dejepisectvo." In: *Slovenské rozhľady*, roč. II, 1995, č. 5. Príloha.
- [10] MLYNÁRIK, J.: "Z ruzyňských meditací." In: *Kritika a kontext*, 2000, č. 1, s. 74 - 77.
- [11] "Korešpondencia Jozefa Jablonického s Jánom Mlynárikom." In: *Slovenské rozhľady*, roč. II, 1995, č. 6, s. 279 - 322.
- [12] KAMENEC, I.: "Trpká púť histórie - trpká púť historika." In: *Slovenské rozhľady*, roč. II, 1995, č. 4, s. 6 - 18.
- [13] JABLONICKÝ, J.: *Z ilegality do povstania. Kapitoly z občianskeho odboja*. Bratislava 1969.
- [14] VÁROSS, M.: "Tiež jedna 'filozofia dejín'." In: *Úvahy v samote*. Bratislava 1991, s. 82 - 88.
- [15] ŠIMEČKA, M.: *Listy z väzenia/Dopisy z vězení*. Bratislava 1999.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/1105/23.

PhDr. Raisa Kopsová, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR